

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

1 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 1, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 1, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. АЗИЗОВ Бунёд Мавлонович

“МАЪМУРИЙ ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАР ТЎҒРИСИДА”ГИ ҚОНУН ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН
СОҲАЛАРНИ КЕНГАЙТИРИШ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ..... 8

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

2. ШАДИЕВА Сайёра Арифовна, ЧЕРКАШИНА Ирина Александровна

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОЛЕВОГО ЖИЛИЩНОГО
СТРОИТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 16

3. РАХМОНКУЛОВА Нилуфар Ходжи-Акбаровна

ЧЕТ ЭЛ ЭЛЕМЕНТИ БИЛАН МУРАККАБЛАШГАН НИКОҲЛАРНИ ҚАЙД ЭТИШДА ШАХСИЙ
ҚОНУННИ ҚЎЛЛАШ ОҚИБАТЛАРИ..... 23

4. ИЛЬЯСОВ Улугбек Бахтиярович

ДВУСТОРОННИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫЕ СОГЛАШЕНИЯ: СУЩНОСТЬ И РОЛЬ В
РЕГУЛИРОВАНИИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ 31

5. БОРОТОВ Алишер Хомидович

ХУСУСИЙ МУЛКНИНГ ҲУҚУҚ ВА КАФОЛАТЛАРИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР 42

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

6. АБДУЛЛАЕВА Дилфуза

МЕҲНАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШДА ТЎЛИҚСИЗ ИШ ВАҚТИ:
МИЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА..... 50

7. ХАМРАҚУЛОВ Шавкатжон Салимович

ИШ БЕРУВЧИНИНГ ФУҚАРОЛИК ЖАВОБГАРЛИГИНИ МАЖБУРИЙ СУҒУРТАЛАШ
ШАРТНОМАСИ БЎЙИЧА СУБРОГАЦИЯНИ ҚЎЛЛАШ МАСАЛАЛАРИ..... 58

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ, КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

8. ПРИМОВ Обиджон Мусирманович

КОРРУПЦИЯ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ
ВА ТЕРГОВ ОРГАНЛАРИНИНГ ҲАМКОРЛИГИ 66

9. ЭШНАЗАРОВ Меҳриддин Жўраевич

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАСИ
ЧОРА-ТАДБИРЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ҚОНУНИЙ АСОСЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 72

10. БАРАТОВА Дилноза Одилжон қизи

НОҚОНУНИЙ МИГРАЦИЯНИНГ ИЖТИМОЙ ХАВФЛИЛИГИ ВА УНИНГ УЧУН ЖИНОЙ
ЖАВОБГАРЛИКНИНГ ИЖТИМОЙ ЗАРУРАТИ 78

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

11. УМАРҲОНОВ Азизхон Шарипхонович ҲИМОЯ ҚИЛИНАДИГАН ШАХСЛАРГА НИСБАТАН ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ ИШТИРОКЧИЛАРИНИНГ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИ ҚЎЛЛАШНИНГ САБАБЛАРИ, АСОСЛАРИ ВА МЕЗОНЛАРИ.....	88
--	----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

12. РАҲМАНОВ Шухрат Наимович МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «МЕЖДУНАРОДНАЯ МИГРАЦИЯ».....	95
13. ГАНИБАЕВА Шахноза ПОВЕСТКА ДНЯ В ОБЛАСТИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НА ПЕРИОД ДО 2030 ГОДА: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ И НАИЛУЧШИХ ИНТЕРЕСОВ ДЕТЕЙ В МИРЕ...	102
14. СОДИКОВ Акмал Шавкат ўғли ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТГА БЎЛГАН МУНОСАБАТ.....	109
15. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна ХОРИЖДАГИ ВАТАНДОШЛАР (ДИАСПОРА) БИЛАН АЛОҚАЛАРНИ ТАЪМИНЛАШ ВА ҲАМКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ДОИР ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ АМАЛИЁТ ТАҲЛИЛИ	117
16. ШАРАПОВ Шухрат Шокирович ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИ КАФОЛАТЛАЙДИГАН ГЛОБАЛ КОНВЕНЦИОНАЛ АСОСЛАР	127
17. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна, ТОШМАТОВА Висолахон МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРАВ ПОЖИЛЫХ.....	135
18. ВАКНРАМОВА Mokhinur Bakhramovna TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DIGITAL HUMAN RIGHTS	144
19. ТУРСУНОВ Ойбек Батырович КЛАССИФИКАЦИЯ ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ВОДНОГО ПРАВА	151

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

СОДИКОВ Акмал Шавкат ўғли

Тошкент давлат юридик университети Давлат ва ҳуқуқ назарияси
кафедраси доценти, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

ИСЛОМ ҲУҚУҚИДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТГА БЎЛГАН МУНОСАБАТ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): СОДИКОВ А.Ш. Ислом ҳуқуқида сунъий интеллектга бўлган муносабат // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 1 (2024) Б. 109-116

 1 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-1-14>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада сунъий интеллект (СИ) ва ислом ҳуқуқининг ўзаро мувофиқлик ва фойдаланиш мезонлари қисқача таҳлил қилинади. Сунъий интеллект (СИ) нинг ислом ҳуқуқидаги ахлоқий қадриятлар ва шариат нормаларига таъсирини муҳокама қилинади. Мақолада сунъий интеллект технологияларини ислом ахлоқий қадриятларига мувофиқлаштиришга оид муаммолар ва уларнинг ечими сифатида айрим таклиф ва тавсиялар таҳлил этилади. Ушбу мақоланинг мақсади бу борадаги илмий тадиқотларга туртки бериш ва сунъий интеллект ҳамда ислом ҳуқуқининг уйғун интеграцияси бўйича келажакдаги тадиқотларни йўналтириш ҳисобланди.

Калит сўзлар: Сунъий интеллект, ислом ахлоқи, этика, принциплар, шахсий ҳаёт, адолат, шариат.

SODIKOV Akmal

Acting associate professor at Tashkent State University of Law

Doctor of Philosophy (PhD) in Law

akmalsodikov81@gmail.com

ATTITUDE TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ISLAMIC LAW

ANNOTATION

This descriptive scientific article shortly analyzes the intersection of artificial intelligence (AI) and Islamic morality, discussing the potential impact of AI on ethical considerations within the framework of Islamic law. It explores the opportunities and challenges that arise when integrating AI systems in line with Islamic moral values. This article aims to stimulate discussion and guide future research concerning the harmonious integration of AI and Islamic law.

Keywords: artificial intelligence, Islamic morality, ethics, principles, privacy, fairness, sharia.

ОТНОШЕНИЕ К ИСКУССТВЕННОМУ ИНТЕЛЛЕКТУ В ИСЛАМСКОМ ПРАВЕ**АННОТАЦИЯ**

В этой научной статье кратко анализируется пересечение искусственного интеллекта (ИИ) и исламской морали, и обсуждается потенциальное влияние ИИ на этические соображения в рамках исламского права. В статье исследуются возможности и проблемы, возникающие при интеграции систем искусственного интеллекта в соответствии с исламскими моральными ценностями. Целью этой статьи является стимулирование дискуссий и руководство будущим исследованиям, касающимся гармоничной интеграции искусственного интеллекта и исламского права.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, исламская мораль, этика, принципы, частная жизнь, справедливость, шариат.

Сўнгги йилларда сунъий интеллект (СИ) технологиялари бутун дунёда кенг фойдаланиш бўйича кундан кунга оммалашиб бормоқда. Унинг бир қатор афзалликларига қарамасдан, аксарият ҳуқуқ оилалари сунъий интеллект (СИ) технологияларини тартибга солишга турлича ёндашдилар. СИ га оид ҳуқуқий масалалар Умумий ҳуқуқ ва Роман-герман ҳуқуқий оилаларида аниқ тартибга солинганлиги, турли илмий тадқиқотлар олиб борилганига кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Аммо СИ нинг ахлоққа таъсири, турли ҳуқуқ манбаларининг сунъий интеллектга муносабати, тартибга солиш механизми ва бошқа шу каби масалалар долзарб аҳамият касб этиши айниқса Ислом ҳуқуқи оиласида кўп учрамоқда.

Ҳолбуки, ислом ҳуқуқи яни шариат нормалари ҳукмрон бўлган мамлакатларда СИ ва шариат қонунлари нормаларининг ўзаро таъсири масалалари тўлиқ ўрганилмаган, баъзи араб мамлакатларида ҳатто СИ технологиялари тақиқланганлигига гувоҳ бўлиш ҳам мумкин. Зеро, ислом ҳуқуқи нафақат кишилар ўртасидаги муносабатларни тартибга солиш, балки шахсларнинг ахлоқини ҳам диний нормаларга мувофиқлаштиришни талаб этади. Шу нуқтайи назардан, СИ технологиялари ҳамда ислом ҳуқуқи билан бир қаторда ислом ижтимоий ахлоқига таъсиринини ўрганиш ҳамда унга ҳуқуқий баҳо бериш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бундан ташқари, турли халқаро илмий-техник базаларга мурожаат этадиган бўлсак, ислом ахлоқи ва СИ нинг ўзаро таъсири масалаларига бағишланган илмий тадқиқотлар жуда ҳам кам сонли эканлигини кўриш мумкин. Мисол учун, бундай тадқиқотчиларни jstor.org маълумотлар базасида топиб бўлмайди. СИ муаммоси бошқа мамлакатларда энг оммабоп тадқиқот мавзуларидан бирига айланган бир пайтда, сунъий интеллектнинг ривожланиши замонавий либерализм ва ислом ҳуқуқи ўртасидаги муносабатлар ҳақида узоқ давом этган мунозараларни жонлантирди [11].

А.З.Али таъкидлаганидек, СИ информатика, фалсафа ва психологиянинг бирикмасидир. СИ – бутурли машиналардан тортиб эксперт тизимлари (“*ekspertsystems*”) гача бўлган турли соҳалардан иборат кенг мавзу ҳисобланади. СИ технологияларининг умумий элементи бу “фикрлай оладиган” машиналарни яратишдир. Машиналарни “фикрлаш” имкониятларини баҳолашда уларнинг қай даражада “ақлли” эканлигинин аниқлаш лозим. Бунда технологияларнинг “ақл-идроклилик” даражаси, масалан, мураккаб муаммоларни ҳал қилиш ёки умумлаштириш ёки тегишли масалага муносабат билдириш имконияти баҳоланади. Ва идрок ва тушуниш ҳақида нима дейиш мумкин? Таълим, тил ва ҳиссий идрок этиш соҳалари бўйича тадқиқотлар олимларга “ақлли”

машиналарни яратишда ёрдам берди. [1, Б.74].

Умуман олганда, СИ нинг қисқача тавсифи берилгандан сўнг, СИНинг ислом ҳуқуқига таъсири ва уларнинг ўзаро интеграцияси натижасида юзага келиши мумкин бўлган ҳуқуқий масалаларни кўйида таҳлил қилиш мумкин:

Биринчидан, ислом ҳуқуқи СИни рад этмайди. Зеро, шариат илм-фан ривожига қарши эмас. Бироқ, мусулмонлар СИ салоҳиятини эътироф этган ҳолда, инсон қадр-қимматини ҳимоя қилиш, раҳм-шафқат ва маънавий ривожланишга интилиш қийматини таъкидлайдилар. Улар СИга ҳаддан ташқари қарам бўлишдан огоҳлантирадилар, бу ахлоқ ва инсоний қадриятларни эътиборсиз қолдириши мумкин. Бундан ташқари, СИ томонидан тайёрланган плагиат ёки турли (илмий, техник, ижодий ва ҳ.к.) асарлар воситасида “академик ҳалоллик” талабларини бузган ҳолдатурли мукофотларни қўлга киритиш ёки таълим муассасаларида баҳо олиш ислом одоб-ахлоқига зид ҳисобланади. Бунда жамиятнинг бошқа аъзоларининг ҳуқуқларини ҳурмат қилмаслик, диний-ахлоқий таълимотларга зид иш тутиш, жамият аъзоларини “фирибгарликка” ўргатиш каби ахлоқий масалалар биринчи ва асосий муаммо сифатида қаралади. Бошқа ҳуқуқ оилаларда ахлоқий қадриятларга шариат нормаларидек “аралашиш” кузатилмаслиги сабабли, СИ билан боғлиқ турли хил ҳуқуқий муаммолар [12] ва суд низолари [4] фақат плагиат масаласида кузатилади.

Ваҳоланки, СИ нинг жамият аъзоларининг ахлоқига таъсири масаласи шариат қонунлари каби бошқа ҳуқуқ оилалари учун улкан ташвиш туғдирмайди.

Иккинчидан, муаллифлик ҳуқуқининг бузилиши билан боғлиқ масалалар [4] бошқа ҳуқуқий оилалар каби ислом ҳуқуқида ҳам энг муҳим масалалардан биридир. Шариат қоидаларига кўра, ҳар бир муаллиф бошқа одамлар томонидан муаллифлик ҳуқуқи бузилиши оқибатида “жабрланувчи” бўлишни қоралайди ва тегишли маънавий ҳамда моддий жавобгарликни келтириб чиқаради. Бироқ, СИ технологиялари баъзан муаллифларнинг ишларидан уларнинг розилигисиз фойдаланади.

Учинчидан, СИ технологияларида шахсий ҳаётнинг махфийлиги масаласи ҳам нозик жиҳат ҳисобланади. Шариат қонунчилигида шахсий даҳлсизлик ҳуқуқи олий қадрият ҳисобланади. Инсон, шаъни, қадр-қиммати, шахсий сирлари ислом динида ҳимояланган асосий масалалардан биридир.

Юқорида тилга олинган барча асосий масалалар ислом ҳуқуқи учун умумий бўлса-да, турли шариат қоидаларига асосланган мамлакатларнинг уларга нисбатан муносабати ҳар хил. Шу ўринда юқорида қайд этилган масалаларни тартибга солишда ислом ҳуқуқининг кўйидаги асосий қоидалари қўлланилади:

Биринчидан, ахлоқ ва ислом ҳуқуқи ўртасидаги узвий боғлиқлик. Ислом қонунлари СИ билан инсоний муносабатларда шариат ахлоқига қатъий риоя қилиш жоизлигини таъкидлайди. Айрим мамлакатларда СИ дан ноахлоқий фойдаланиш маъмурий важиноий жавобгарликни келтириб чиқаради, айрим ҳолатларда эса жазолар қўлланилмайди. Бироқ, энг муҳими, шариат нормалари амал қилувчи деярли барча мамлакатларида СИ дан фойдаланиш, биринчи навбатда, жамиятнинг бошқа аъзоларига зарар етказмаслик, ижтимоий ахлоқ ва жамоат тартибига тажовуз қилмаслик каби талаблар қўйилади. Энг муҳими, СИ ислом шариатида интеллектуал қобилиятларни ривожлантириш воситаси сифатида қаралади.

Иккинчидан, муаллифлик ҳуқуқи ислом ҳуқуқида ҳам ҳимояланади. Муаллифлик ҳуқуқи бошқалар томонидан ижодкорнинг мулкига ҳурмат кўрсатишга ёрдам беради. Ҳар бир шахснинг интеллектуал қобилиятини ифодаловчи ижодкорлик (ғоялар, китоблар, дастурлар, дизайнлар, мусиқа ва бошқалар) мулк сифатида тан олинади. У муҳим меъёрий ҳужжатларга риоя қилиш, ҳимоя қилиш ва инсоннинг интеллектуал фаолиятдан фойдаланиш, шунингдек, ушбу соҳада ахлоқий ва ҳуқуқий маслаҳатларни ҳал қилишнинг самарали усулларини тақдим этади.

Айрим давлатлар бу каби масалаларни юқори даражага кўтариб, СИ технологияларини тақиқлаган бўлса, бошқалари СИ ни ривожлантириш марказларини яратиб, уларни қўллаб-қувватлаш учун катта молиявий манбаларни йўналтиришмоқда.

OpenAI маълумотлари асосида тайёрланган қуйидаги жадвалда Chat GPT мисолида Араб давлатлари Лигасидаги ҳолатни кўришингиз мумкин:

1-жадвал

№	Давлатлар	Қўллаб-қувватланади	Тақиқланади
1.	 Миср	+	
2.	 Судан		+
3.	 Жазаир	+	
4.	 Ироқ	+	
5.	 Марокаш	+	
6.	 Саудия Арабистони	+	
7.	 Яман		+
8.	 Сурия		+
9.	 Сомали	+	
10.	 Тунис	+	
11.	 Иордания	+	
12.	 БАА	+	
13.	 Ливия		+
14.	 Фаластин	+	
15.	 Ливан	+	
16.	 Мавритания	+	
17.	 Уммон султонлиги	+	
18.	 Кувайт	+	
19.	 Қатар	+	
20.	 Баҳрайн	+	
21.	 Жибути	+	
22.	 Комор ороллари	+	

Юқоридаги рўйхатдан кўриниб турибдики, СИ (Chat GPT мисолида) Араб давлатлари Лигасининг 4 та давлатидан (Судан, Яман, Сурия, Ливия) ташқари барча 18 та давлатда қўлланилади. Бундан ташқари, СИ нинг қўллаб янги турларини БАА, Саудия Арабистони ва Мисрдан топиш мумкин. Ҳатто давлат бошқаруви органларида СИ ни қўллаш бўйича маслаҳатчи лавозими жорий этилган.

Бундан ташқари, шариат қоидалари қўлланилган Афғонистон ва Эрон [15] мамлакатларида СИ дан фойдаланиш тақиқланган. Масалан, ушбу мамлакатларда Chat GPT тақиқланганлигини кузатишингиз мумкин.

Араб давлатлари Лигаси мамлакатлари СИ ни ривожлантиришга катта эътибор қаратмоқда ва бир қанча марказлар ҳам ташкил этилган. Араб давлатлари Лигаси мамлакатларида сунъий интеллектни ривожлантиришга ёрдам беришда қуйидаги марказлар алоҳида аҳамиятга эга:

1. Дубай СИ маркази ноёб Силикон водийси: Бу сунъий интеллектни ривожлантиришнинг маъмурий маркази. Ушбу марказ СИ учун инновацион ечимларни ўрганиш, ишлаб чиқиш бўйича тадқиқотлар олиб боради. Марказ академик тадқиқотлар ўтказиш ва сунъий интеллектни ривожлантиришга қаратилган стартап лойиҳаларни қўллаб-қувватлашни ўз ичига олади.

2. Ар-Риёд СИ маркази: Саудия Арабистонининг жойлашган бўлиб, ирригация ва сув ресурсларини бошқариш соҳасида СИ ни қўллаш ва дастурлашни осонлаштиришга қаратилган лойиҳалар устида иш олиб боради.

3. Қоҳира СИ маркази: Мисрда жойлашган бўлиб, СИ соҳасида тадқиқотлар олиб бориш, таълим ва бошқа турли лойиҳаларни амалиётга жорий этиш билан шуғулланади.

Бироқ, Араб давлатлари Лигасининг бошқа 18 давлатида бундай СИ марказларининг ташкил этилиши ҳақида маълумот учрамайди. Бундан хулоса қилиш мумкинки, Ислом таълимоти энг қатъий ҳисобланган Саудия Арабистонида СИ ни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бундан ташқари, Мисрда ислом таълимотларини ўргатувчи энг машҳур таълим муассасалари жойлашган СИ марказларининг

мавжудлигидан сунъий интеллект ва ислом этикаси ўртасида қатъий қарама-қаршилик йўқлигини тушуниш қийин эмас.

Бундан ташқари, юқорида тилга олинган учта асосий давлат (БАА, Саудия Арабистони, Миср) турли халқаро конференциялар ва давра суҳбатлари асосида СИ технологияларини такомиллаштириш учун бошқа ривожланган мамлакатлар тажрибасидан фойдаланади. Хусусан, 2021 йил 2 декабрда Миср Алоқа ва ахборот технологиялари вазирлиги томонидан Араб давлатлари лигаси билан ҳамкорликда ЮНЕСКОнинг Минтақавий рақамли инклюзивлик ҳафталиги [10] доирасида ташкил этилган давра суҳбатида араб давлатлари учун умумий СИ стратегиясини ишлаб чиқиш масаласи таклиф этилди [16].

Шу ўринда, аҳолисининг 90 фоиздан ортиғи мусулмонлар бўлган Ўзбекистонга эътибор қаратадиган бўлсак: Мамлакатимизда СИ ни тартибга солувчи махсус қонун мавжуд бўлмаса-да, соҳа турли норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тўлиқ тартибга солинган. Хусусан, қуйидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бунга яққол далил бўла олади.

2-жадвал

№	Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг номи	Санаси ва бошқа реквизитлари
1.	“Сунъий интеллект технологияларини жадал жорий этиш учун шарт-шароитлар яратиш чоратadbирлари тўғрисида”	Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4996-сон қарори (17.02.2021)
2.	“Сунъий интеллект технологияларини қўллаш бўйича махсус режимни жорий қилиш чоратadbирлари тўғрисида”	Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-5234-сон қарори (26.08.2021)
3.	“Сунъий интеллект технологияларини қўллаб-қувватлаш учун махсус режим ташкил этиш ва унинг фаолиятини йўлга қўйиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 717-сон қарори (29.11.2021)

Юқорида қайд этилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар СИ ни тартибга солиш масалаларига бағишланган бўлса-да, СИ технологияларини яратиш ва жорий этиш, СИ ни ривожлантириш марказларини ташкил этиш масалалари эътибордан четда қолган.

Шу ўринда, СИ дан фойдаланиш борасида ислом ҳуқуқининг асосий манбаси бўлган Қуръони Каримга мурожаат қиладиган бўлсак, муқаддас китобда илм-фан ютуқларидан фойдаланиш ҳақида кўплаб оятларни учратиш мумкин.

Ясмансях, Лайнах, Зулфани Сесмиарнийларнинг маълумотларига кўра, Қуръоннинг 750 га яқин оятлари борки, унда коинот ва ундаги ҳодисалар ҳақида сўз юритилади ва инсонларни уни билишга ва ундан фойдаланишга буюради [17, Б.467].

Масалан: “ар-Раҳмон” сурасининг 33-оятида “Эй жинлар ва инсонлар жамоаси! Агар сизлар (Унинг жазосидан қочиб) осмонлар ва ер ҳудудларидан ўтиб кетишга қодир бўлсангиз, ўтибкетаверинглар! Куч-қудратсиз (улардан) сира ўтиб кета олмагaysиз!” [14, Б.532].

Н.Ҳикматнинг таъкидлашича, “Ар-Раҳмон” сурасидан келиб чиқиб, тараққиёт учун илм-фан ва техника ютуқларидан фойдаланиш зарур [б. 7-бет].

Ясмансях, Лайнах, Зулфани Сесмиарларнинг таъкидлашича, “Нима учун инсоният илм-фан ва технология ютуқларини қўллашда илоҳий кўрсатмаларга амал қилишлари керак? Чунки, инсон ақли ўзида ҳам дунёвий ҳам диний илмни ўзида мужассамлаштира олиши лозим” [17, Б.473].

Моҳд Саифуддин шундай қайд этади: “ахборот-коммуникация технологиялари билан боғлиқ тушунчалар Исломга бегона эмас. Кўриниб турибдики, ахборот-коммуникация технологиялари ёрдамида қимматли маълумотларни қайта ишлаш, тўплаш, сақлаш,

таҳлил қилиш ва етказишни осонлаштириш мумкин [13, Б.65].

Иса Онуве Жимоҳ таъкидлашича: “Қуръон илм-фан ва технологияга мурожаат қилганини тан олишимиз керак. Бу фанлар ... инсоният учун зарур бўлган барча нарсаларни тушуниш даражасидан келиб чиқиб, қўриб чиқилиши керак” [9, Б.426].

Бир қанча ҳуқуқшунос олимлар СИ ва ислом ҳуқуқи бўйича тадқиқотлар олиб боришиб, қуйидаги олимларнинг асарлари сунъий интеллект ва ислом ҳуқуқи билан боғлиқ:

1. Ислом ва биотиббий этика профессори, доктор Моҳаммед Гҳали Қатар Исломшунослик олийгоҳида (Ҳамадбин Халифа университети) СИ ва ислом ҳуқуқи бўйича тадқиқотлари билан машҳур. Унинг асарлари СИ ва Исломнинг муҳим таълимотларини фарқлаш ва мувофиқлаштиришга қаратилган [7].

2. Доктор Акиф Айдин Османни Коркут Ата Университети юридик факултети профессори, СИ ва ислом ҳуқуқи бўйича тадқиқот ишлари билан танилган (Туркия).

3. Доктор Набил Султон Машриқ Ислом Университетида профессори, СИ ва ислом ҳуқуқи бўйича мураккаб таҳлиллар асосида тадқиқотлар олиб борган. Унинг иши СИ ва ислом ҳуқуқининг алоҳида истиқболларини ўз ичига олади ва адолат, ишонч, ахлоқ ва интеллектual мулк масалаларини қамраб олади (Уммон Султонлиги).

4. Доктор Усмон Каратепе – Дузсе Университети профессори (Туркия). У СИ ва ислом ҳуқуқи муаммоларини тадқиқ қилиш ва мувофиқлаштиришга оид илмий ишлар муаллифи. Унинг СИ ва ислом ҳуқуқига оид асарлари алоҳида нуқтаи назарни тақдим этишга ва Ислом ҳуқуқидаги ахлоқнинг аҳамиятини таъкидлашга қаратилган.

Бу олимлар фақат бир нечта мисоллар бўлиб, бу соҳадаги бошқа кўплаб машҳур олимларнинг ишларни келтириб ўтиш мумкин.

Ислом ҳуқуқи ва СИ нинг ўзаро таъсири билан боғлиқ кўплаб лойиҳалар ва грантлар ҳам амалга оширилмоқда. Хусусан, 2020 йилда Facebook “Осиё-Тинч океани минтақасидаги сунъий интеллект тадқиқоти ташаббуси” лойиҳаси учун маблағ ажратган [3]. Аммо, агар ушбу лойиҳа ғолиблари [2] рўйхатига эътибор қаратадиган бўлсак, улар орасида СИ ва шариат нормалари ўртасидаги таъсир тўлиқ ва ҳар томонлама ўрганилмаганини кузатиш мумкин.

Бундай лойиҳалар ва бошқа шунга ўхшашганловлар мисолида ҳам шундай ҳолатни кузатиш мумкин. Хусусан, Этика институтини [8] қўллаб-қувватлаш ва бошқа ташаббуслар Ҳиндистон ва Лотин Америкаси каби бошқа мамлакатлар ва минтақаларда Facebook томонидан қўллаб-қувватланади. Бироқ унда ҳам шариат нормалари билан алоқадолик масалалари эътиборга олинмаган.

Шу ўринда, А.З.Али фикрига эътибор қаратадиган бўлсак, бугунги кундаги исломшунослик анъанавий манбаларга мурожаат қилишда нафақат саҳиҳ ёки анъанавий ёндашув, балки таълим-тарбия жараёнларидаги замонавий омилларга ҳам тўхталиб ўтиш учун янги назарий асос яратишни талаб қилмоқда [1, Б.78].

Юқоридаги барча фикр-мулоҳазаларни умумлаштириб, қуйидаги хулосаларни ишлаб чиқиш мумкин:

Ислом ҳуқуқи мусулмонлар ҳаётининг турли жабҳаларини, жумладан, СИ каби технологик ютуқларни бошқарадиган ахлоқий ва ҳуқуқий асосларни тартибга солади. Ислом ҳуқуқшунослигида СИ ни тартибга солишга бағишланган махсус қонун ҳужжатлари мавжуд бўлмаса-да, СИ технологияси оқибатида юзага келиши мумкин бўлган муаммолар ва салбий оқибатларни ҳал қилиш учун исломдаги ҳуқуқий принциплар ва ахлоқий мулоҳазалар қўлланилиши мумкин.

Ислом ҳуқуқи адолат, инсон қадр-қимматини ҳимоя қилиш каби ахлоқий тамойилларга урғу беради. Ушбу тамойиллар СИ тизимларини яратиш ва улардан фойдаланишни бошқариш учун қўлланилиши мумкин. Исломшунос олимлари ва ҳуқуқшунослари ушбу тамойилларга риоя қилишни таъминлаш учун кўпинча СИ технологияларининг ахлоқий оқибатларини баҳолайдилар.

Ислом ҳуқуқи исломий қадриятлар ва ақидаларга амал қилишни талаб қилади. СИ технологиялари ислом таълимотига кўрата қўйилган ёки ахлоқий бўлмаган мақсадларда

фойдаланилмаслигини таъминлаш учун ушбу қадриятларга мос келиши керак. Масалан, СИ иловалари қимор ўйинлари, қизиқишларга асосланган транзакциялар ёки зарарли контентни тарғиб қилиш каби фаолиятни тарғиб қилиш ёки ёрдам беришдан қочиши керак.

Ислом ҳуқуқи шахсий дахлсизлик муҳим аҳамиятга эга эканлигини тан олади ва ҳуқуққа зид равишда шахсий ёзишмаларни кузатишни қоралайди. СИ технологиялари шахсий маълумотларнинг ҳимояланганлигини ва нотўғри ишлатилмаслигини таъминлаб, махфийлик ҳуқуқларини ҳурмат қилиш учун ишлаб чиқилиши керак. Ислом ҳуқуқий тамойиллари махфийликни ҳимоя қилувчи ва шахсий маълумотларга рухсатсиз киришнинг олдини олувчи СИ тизимларини ишлаб чиқишда раҳбарий йўналишларни таклиф этиши мумкин.

Ислом ҳуқуқи қарор қабул қилиш жараёнларида жавобгарликнинг муҳимлигини таъкидлайди. СИ тизимлари шаффоф, очиқ бўлиши ва инсон жавобгарлигини назардан четда қолдирмаслигилосим. СИ технологиялари ўз ҳаракатлари ва қарорлари учун жавобгар бўлишини таъминлаш учун Ислом ҳуқуқий тамойиллари қўлланилиши мумкин. Бунда СИ нинг яратувчилари ҳамда хизмат кўрсатиш операторларини жавобгарлигини келтириб чиқаришни илгари суради.

Ислом ҳуқуқи ўзига ёки бошқаларга зарар етказишни тақиқлайди. СИ технологиялари ноҳолис қарорлар қабул қилиш, камситиш ёки зарар келтирувчи ҳаракатлардан қочиш орқали ушбу тамойилга амал қилишни тақозо этади. Исломий ҳуқуқий тамойиллар СИ технологияларидан келиб чиқадиган ҳар қандай потенциал зарарни бартараф этиш ва зарар кўрган томонларни ҳимоя қилиш учун қўлланилиши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, Ислом ҳуқуқи СИ ни тартибга солиш учун қўллаш мусулмонлар кўп бўлган мамлакатлар ва ислом олимлари жамоаларида давом этаётган мунозарадир. Ҳар бир мамлакатда кенгроқ ҳуқуқий ва тартибга солувчи ландшафтни ҳисобга олган ҳолда, СИ технологияларини ижтимоий ахлоқ талабларини ривожлантириш ва жорий этишда исломий қадриятларни ўз ичига олган йўриқнома ва асосларни ишлаб чиқиш бўйича ҳаракатлар олиб боришни талаб этади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. ALI A.Z. A philosophical approach to artificial intelligence and Islamic values // IJUM Engineering Journal, Vol. 12, No. 6, 2011: Special Issue in Science and Ethics – pp. 73-78.
2. Award Recipients // URL: <https://research.facebook.com/research-awards/ethics-in-ai-research-initiative-for-the-asia-pacific-request-for-proposals/#award-recipients>.
3. Facebook announces award recipients of the Ethics in AI Research Initiative for the Asia Pacific // URL: <https://research.facebook.com/blog/2020/06/facebook-announces-award-recipients-of-the-ethics-in-ai-research-initiative-for-the-asia-pacific/>.
4. Generative AI Has an Intellectual Property Problem // URL: <https://hbr.org/2023/04/generative-ai-has-an-intellectual-property-problem>.
5. GitHub faces lawsuit over Copilot AI coding assistant // URL: <https://www.infoworld.com/article/3679748/github-faces-lawsuit-over-copilot-coding-tool.html>.
6. Hikmah, N. Digitalization of Islamic Law to Optimize the Existence of Islam in Millennial Generation. Al-Islam: Journal of Religion and Civilization, 1(1). (2022). – pp.6-10.
7. URL: <https://www.hbku.edu.qa/en/cis/staff/mohammed-ghaly>.
8. URL: <https://www.ieai.sot.tum.de/>.
9. Isah Onuweh Jimoh Qur'an Addresses Science and Technology // International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS) |Volume III, Issue VIII, August 2019. – pp. 415-426.
10. ITU-UNESCO Regional Digital Inclusion Week: "Ensuring equity and inclusivity in all that we do: Data, Platforms and Policies", 28 November – 2 December 2021 // URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/ArabStates/Pages/Events/2021/DIW/DIW.aspx>
11. Muslim scholars are working to reconcile Islam and AI – URL: <https://www.wired.co.uk/article/islamic-ai>.

12. Plagiarism cases growing at U of Manitoba as students increasingly turn to artificial intelligence // URL: <https://www.cbc.ca/news/canada/manitoba/u-of-m-plagiarism-ai-chatgpt-1.6954819>.
13. Shaikh Mohd Saifuddeen bin Shaikh Mohd Salleh Quranic motivation for using information and communication technology (ict) in daawah // Centre of Quranic Research International Journal. 2012. Vol. 2 No. 1. – pp. 63-72.
14. The Holy Qur'an Arabic text and English translation. Translated by MaulawI Sher All. – Tilford (UK):. Islam international publications LTD, 1989. – 1028 p.
15. These are the countries where Chat GPT is currently banned // URL: <https://www.digitaltrends.com/computing/these-countries-chatgpt-banned/>.
16. Towards a common Artificial Intelligence strategy for Arab States: Digital Inclusion Week2021 //URL:<https://www.unesco.org/en/articles/towards-common-artificial-intelligence-strategy-arab-states-digital-inclusion-week-2021>.
17. Yasmansyah, Lainah, Zulfani Sesmiarni Science and technology in the quran education method // Jurnal ipteks terapan. Research of Applied Science and Education – vol. 15.i4. 2021. – pp. 466-473.